

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 9-10

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Редак јубилеј	343
2. <i>Вук Караџић</i> : Књижевни договор	349
Главна правила за јужно нарјечје	351
3. <i>А. Белић</i> : Из српскохрватске синонимике (II)	355
4. <i>М. Стевановић</i> : Један нарочити облик глаголског прилога са- дашњег	365
5. ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	373
6. ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ	375
7. ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА	381
8. РЕГИСТАР РЕЧИ I КЊИГЕ	382

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Вошкo-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

ЈЕДАН НАРОЧИТИ ОБЛИК ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ

Кад при читању наиђемо на прилог садашњи глагола *познаваши* у облику *познавајући*, ми скоро и не запажамо да је ту у питању један готово усамљен случај начина образовања тога глаголског облика. То ће рећи да је такав овај облик сасвим обичан у разговорном језику и да се доста често такав употребљава и у писању, не само у дневној штампи већ и у књижевности. А налазимо га каткад и код најпознатијих наших писаца, што значи да је тај облик ушао и у књижевни језик. Међутим, граматике нашег језика, ни једна од њих, не познају никаквог „изузетка“ у образовању глаголског прилога садашњег ни у једне групе глагола, па ни у глагола *познаваши*.

С друге стране, сасвим је лако запазити да глаголски прилог *познавајући* (а у овоме облику се, али знатно ређе, срећу и примери: *признавајући*, *узнавајући*, *предавајући*, а можда и још који слични) није правилан, јер није, као код осталих глагола, направљен од презента додавањем наставка -*ћи* на данашњи његов књижевни облик 3 л. множине. Пошто овај облик данас гласи *познају* (а не *познавају*) то је правилан облик прилога садашњег — *познајући*. Оволико о томе знају сви, бар сви они који пишу. Али није довољно само ово утврдити већ је потребно дати и објашњење којим се путем у језику наметнуо облик глаголског прилога типа *познавајући*, јер је и то, свакако, пут лингвистичких закона. Ово објашњење је утолико потребније што за њега постоји више могућности.

У нашем језику има врло велики број глагола, већином итеративних (учесталих), који су постали извођењем, тј.

добивањем инфикса (уметка) — ав. Такви су глаголи: *закoйаваши*, *зашрпаваши*, *зауздаваши*, *извештаваши*, *намоштаваши*, *oдoбраваши*, *oкзпаваши*, *пooштраваши*, *разврсаваши* и сл. Ови глаголи и у презенту већином имају исту основу као у инфинитиву: *закoйавам*, *зашрпавам*, *зауздавам*, *извештавам*, *намоштавам*, *oдoбравам* итд. Само се по себи разуме да ће и њихов глаголски прилог садашњи гласити: *закoйавајући*, *зашрпавајући*, *зауздавајући*, *намоштавајући*, *oдoбравајући*. С овима су по своме постанку врло слични глаголи: *даваши*, *задаваши*, *пpодаваши*, *пpедаваши*, *пpизнаваши*, *пoзнаваши*. И не само по постанку већ су ови глаголи с онима првим инфинитивом и свим осталим облицима инфинитивне основе у свему једнаки. Али су по облицима презентске основе ово две различите групе глагола. У прве групе је основа презента, како смо већ рекли, једнака с инфинитивном, а ови други глаголи имају друкчију основу презента. У данашњем књижевном језику, и у дијалектима који чине њихову ужу основицу, говори се једино: *дајем*, *задајем*, *пpодајем*, *пpедајем*, *пpизнајем*, *пoзнајем*. Додуше, у неким говорима нашим још се чују, па су чак и обични облици: *давам*, *пpодавам*, *пpедавам*, *задавам* (Задавам ти тврду вјеру непреломљену, напр., чујемо често у говорима црногорским). И у тим би говорима, према овоме, било потпуно правилно образовање прилога садашњег у примерима: *давајући*, *здавајући*, *пpодавајући*, *пpедавајући*, па и: *пpизнавајући*, *пoзнавајући*, *упoзнавајући*, иако, треба истаћи, глаголи који су на показани начин изведени од основног *знаши* нешто ређе једначе презентску основу с инфинитивном. А ваља имати на уму да се глаголски прилог садашњи *пoзнавајући* данас ни по чему не осећа као дијалекатска особина, и он то никако није. Ово се може тврдити, прво, по томе што га не употребљавају само писци из овога или онога нашега краја већ га налазимо у језику макар ког књижевника и, можемо рећи, у свим дневним листовима, истина — доста често напореда с правилним обликом прилога садашњег, који је, сквакако је потребно нагласити, још увек знатно чешћи. Други би доказ за ово била чињеница што у књижевном језику не налазимо других

презентских облика с основом као у инфинитива. А уколико се на њих ту и тамо наиђе, они имају карактер изразитих дијалектизама. Од свих ових облика у књижевном језику основу инфинитива има једино глаголски прилог садашњи. Али ако ово можемо рећи за данашње стање, то никако не важи и за наш књижевни језик у прошлости. Више старијих писаца и све презентске облике глагола *познавати* (као и глагола *давати* и скоро свих с њим сложених) употребљавају с основом инфинитива.

У употреби облика ових и сличних глагола с уопштеном инфинитивном основом предњаче дубровачко-далматински штокавски писци XVI, XVII и XVIII века: Д. Рађина, М. Држић, С. Гучетић, Ветрановић, Наљешковић, Кавањин, Палмотић, Б. Кашић, Гундулић, И. Ђорђевић, Качић-Миошић и др. Таквих облика налазимо и код босанских и славонских писаца из онога времена. У ово се лако уверити ако се погледају само примери у Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности, у којему П. Будмани о глаголу *давати* с разлогом износи: *давати*, „дајем и давам...“ па у истом ступцу на стр. 309-ој утврђује: „Велики дио писаца употребљава за през. без разлике облике толико од основе *дава* - колико и од основе *дај*-; само се чини као да су прошлих вјекова други облици обичнији код чакаваца, а први код Дубровчана; у наше вријеме већина штокаваца држи се другијех (тј. облика с основом *дај*- М. С.), а први се чују само у јужној Ерцеговини, у Црној Гори, у Боци Которској, у Дубровнику (в. и Вуков рјечник)“. А Вук каже да се по југозападним крајевима поред *дајем* употребљава и *давам*. Ову Вукову констатацију потврђују не само примери које Будмани наводи из народних умотворина и дела Ст. М. Љубише:

Не *дава* гроша ни арзача, Нар. пј., — Па агама четвртину *давај*, Нар. пј., — Калопере, бегово цвијеће, нити цватиш ни сјемена *даваш*, Нар. пј. херц., — Човек *дава* све за образ, а образ ни за што, Нар. посл., — Заову карају, а невјести свјет *давају*, Посл. Дан., — Ја *давам* дужду поклон и данак као господару земље, Прип. Љубиша, — Стане Друшко да се каје и савјете *дава*, Прип. Љуб. и сл., — него

и примери које налазимо у лексичкој грађи Института за српски језик Српске академије наука. И међу овим примерима највише их је из народних умотворина сакупљених опет по југозападним крајевима и код писаца из тих крајева:

Ко много пита мало му се *дава*, — Он повика што му грло *дава*, — Иван бане три весела чини, једну радост милу ћерку *дава*, — Те погоди Крчка Кнежевића посред паса да не *дава* гласа, — Кнез Јанко *дава* писмо попу Мићу и говори му (Његош), — *Дава* траве и нешто лијечи (Његош), — За његово добро срце и за љубав што ти *дава* (И. Војновић), — Кметови *давају* половину или трећину од хака (Ј. Дедијер), — Него ми ту *даваш* разлоге (Ђаја, Наши приморци), — Један другоме *давају* знакове мигајући очима (Матавуљ), — Али чему да ја вама *давам* рачуна о својим пословима (Ћипико), — Раја која плаћа харач и *дава* мушку дјецу у јаничаре (Л. Војновић), — Јер само кад спава *дава* мира (Дум. Ив. Стојановић), — Ко нема ништа друго, *дава* вином или сиром (В. Врчевић), — Далмација није више оно што *дава* смјерове у књижевности (Решетар).

Што и код новијих хрватских писаца ван штокавске Далмације, код Рачког, Јагића, Шеное, Назора и још покојег, срећемо чешћу употребу презентских облика глагола *давати* са садашњом инфинитивном основом, то је сасвим разумљиво када се зна да је код Хрвата стално постојала тенденција да свој књижевни језик богате не само особинама народних говора већ и елементима узетим из старијих, у првоме реду дубровачких писаца. А употребу основе *дава*- у облицима презента, императива и прилога садашњег код српских писаца на истоку можемо објаснити, углавном, тежњом да се подражава језику народних умотворина. Ово потврђују примери:

Слађани жубор моме срцу *даваш* (Ј. Илић), — Не *давај* јаде на момке младе (Ј. Илић), — О, Боже рећи ће анђео, велико је давање твоје, *даваш* што хоћеш да даш (М. Ђ. Милићевић), — Воде ми нека, ја му не *давам* (М. Ђ. Милић.), — Па воћка с колима управо хода којима хитрене покрете *дава* (Д. Станојевић).

Као и остали презентски облици, тако ни глаголски прилог садашњи од основе *дава* - није редак код старијих писаца. И овај су облик с том основном раније употребљавали не само писци из југозападних крајева („Облик *давајући* прошлијех вјекова долази и у писаца који у презенту имаду само *дајем*“, П. Будмани у Рјечнику ЈАЗУ уз *даваши*, стр. 309, 2-ги стубац) већ и они на северу и истоку (испор.: „... *давајући* имъ знакъ и машући имъ“, Ник. Грујић, Примѣт. 61; - „... *давајући* причинѣ, что никомъ много цитѣ тако не приличнѣ“, З. Орфелин, Подрум. 17—18). Међутим, код новијих писаца, ни код српских ни код хрватских, па ни код оних из југозападних крајева, скоро никад не наилазимо на облик прилога садашњег с инфинитивном основном (у Рјечнику Ивековића и Броза под *даваши* каже се: „*давајући* сада је слабо у обичају“). У грађи Института за српски језик нашао сам само један такав пример:

Добацивате Мими погледе и смијешак *давајући* му разумјети (Косор Миме, 1916, 32).

И овај се пример осећа као дијалекатски. А то исто се може казати за прилог садашњи свих са *даваши* сложених глагола. С обликом прилога садашњег глагола *познаваши*, међутим, није такав случај.

Ми смо већ напред утврдили да широка распрострањеност облика *познавајући* отклања претпоставку према којој би се његова употреба могла схватити као дијалекатска особина. А остали презентски облици с инфинитивном основном истога овога глагола — и то смо такође већ утврдили — уколико се и срећу данас у књижевном језику, имају карактер дијалекатских облика. Вук у своме речнику и не наводи ове облике, иако их има у народним умотворинама, понеки пут и у онима што их је сам Вук скупљао:

Бе какав је шарац од мегдана...

Познава га Ђурђева Јерина (Нар. пј. II, 474),

— Он *познава* све градске торине (Нар. пј. IV, 418);

— По воћу се дуб *познава* (Посл. Дан.);

— Ко је зете од Сријема Мато,

Нек *познава* своју вјереницу (Хрв. нар. пј. I, 375);

— Ја *познавам* и сина твојега,

Младог Иву јунака храброга (Т. Мил. Умот. 20).

Т. Маретић у Рјечнику ЈАЗУ каже: „налази се презент *познавам*, понајвише у јужним крајевима“. А, поред примера из старијих писаца који су у овоме речнику наведени, то потврђују и они што смо их нашли у грађи Института за српски језик. Ови примери су: из Ст. М. Љубише (А о гријеху немој мени казивати, ми се *познавамо*, но кажи стрику Бошку, — Не *познаваш* ти ћуд нашему народу); из Матавуља (Ја мним и ви *познаваше* кнеза Марка); из В. Врчевића (Пошто видје да ништа из ње не разумије, нити слова једнога *познава*, помисли); В. Ардалића (Чоека из велике фамилије *познавају* и носе му); Д. Бушовића (Итеративни глаголи на *-авати... познавам... итд.*).

У Змајевим стиховима:

А с тим дође мучна страва

Какву досад не *познава*, —

означени облик је, ван сваке сумње, употребљен ради слика. У говорима југоисточне Србије често чујемо облике презента с основом као у инфинитиву (иако тамо нема инфинитива), зато што се у њима ова основа успштава и у презентским облицима скоро свих глагола овога типа (Испор. у „Нечистој крви“ Бор. Станковића:

Хаџи Гајка, хаџи Гајка девојку *удава*

Ем је *дава*, ем је *дава*, ем је не *удава!*

Па ипак се може рећи да је употреба облика презента и императива глагола *познавати* од инфинитивне основе данас знатно ограничена, док је употреба облика прилога садашњег истог глагола од ове основе доста распрострањена. Ту употребу срећемо и код старијих и код новијих наших писаца, и из свих наших крајева:

Чујући шта он говори остану изумљени, *познавајући* се с њим и једући толике године хлеб... за једним столом (Г. Зелић, Житије I, 199), — *Познавајући* чисту истину и не казујући ју, с каквом совестју мислимо пред Бога доћи (Доситеј, Живот и прикљ. 125), — *Познавајући* данашњи свет мислим да знаш да нема ништа (Стејић, Заб. II, 95), — По Херодоту су живели чак

у VI столећу пре Христа, не *познавајући* гвожђа (Тројановић, Ватра 120), — *Познавајући* Вук матерински језик као мало тко, знао је и понајвише... (Т. Маретић, Грам. 5); — *Познавајући* либералне идеје царева, карловачки Сабор... молио га је (Скерлић, Срп. књ. XVIII в., 128).

И мада је тачно да код наших писаца налазимо и облике времена садашњег и прилога садашњег глагола *познавати* с инфинитивном основом, — ми ипак о њима не можемо подједнако судити. Зато сматрамо да се може замерити Ивековићу и Брозу када у своме Рјечнику тврде да *познавати*, *познајем* има и презент „*познавам*, па према томе и *познавајући*, *познавај**. То би значило да је употреба сва три ова облика истих размера и истог карактера, и да је *познавајући* правилно образовано од *познавају*. Првобитно је, свакако, могло тако да буде, и вероватно је некада тако и било. Али данас више није.

Док су многим писцима облици презента и императива с инфинитивном основом глагола *познавати* потпуно страни, употреба прилога садашњег с инфинитивном основом истога глагола њихову језичком осећању се ниуколико не противи. Што се такав тај облик уштава, несумњиво је за то морало бити и општих услова. У нашем језику има велики број глагола овога типа с једнаким обликом инфинитивне и презентске основе. Такви су глаголи: *запиривати* - *запиривам*, *намошавати* - *намошавам*, *окопавати* - *окопавам* и сл. У њих глаг. прилог садашњи гласи како једино и може гласити: *запиривајући*, *намошавајући*, *окопавајући*. И овај се облик, дакле, као и сви остали прави од основе на *-ава*. Кад се се с овим заједничким наставком обеју основа вежу наставци за облик презента и глаголског прилога *-јући*, онда је разумљиво што се као наставак овог последњег облика осећа *-авајући* и што се у свести грађење овог облика схвата као да он постаје додавањем означеног сложеног наставка на општи део глагола. Ово својство се могло пренети и на све глаголе у којих се инфинитивна основа свршава на *-ава*, ма била у њих и друкчија основа презента. Ја мислим да је тако дошло до механичког кидања

везе између прилога садашњег глагола *познаваши* и облика презента од којег се он правилно гради, и до исто таквог његова везивања за основу инфинитива, и да је тим путем дошло до уопштавања облика *познавајући*. А како ни тај пут никако није у супротности с језичким законима — то лингвистички овај облик није неоправдан. Али овде треба узети у обзир још два момента. Овај пример је, прво, скоро усамљен случај, који противуречи уобичајеном начину образовања прилога садашњег свих осталих глагола, а друго — облик *познавајући* је, поред све своје распрострањености, још увек ређи од правилног облика *познајући*. Обе те чињенице дају преимућство употреби овог последњег облика.

М. Шевановић